

ПУТЬ САПАРА БАЙЖАНОВА

К 90-летию со дня рождения видного журналиста - писателя, ученого-исследователя Сапара Байжанова была опубликована широкомасштабная статья директора КГУ

«государственный архив Жамбылской области» Кошемали Саттибаевича в Областной газете «Ак жол» №131 «Сапар Байжанов Сара жолы». В статье рассказывается о нравственном пути Сапара Байжанова, оставшегося

4 ҚОҒАМ
9 қараша, 2020 жыл

КӨРНЕКТІ ЖУРНАЛИСТ-ЖАЗУШЫ, ЗЕРТТЕУШІ-ҒАЛЫМ САПАР БАЙЖАНОВТЫҢ ТУҒАНЫНА - 90 ЖІ

САПАР БАЙЖАНОВТЫҢ САРА ЖОЛЫ

«Қолда барда алтынның қадірі жоқ» деген рас. Әйтпесе, Сапар Байжановты осы өңірдің тұмасы ретінде сонау сексенінші жылдары, яғни көзінің тірі кезінде-ақ елге шақырып, еңбегін өскелең ұрпаққа үлгі-өнеге етуге әбден болар еді. Сапекеннің елүн былай қойғанда, елге есеп берер алпыс, жетпіс, сексен жылдықтарына орай облыс орталығы мен аудандарда шығармашылық кештері өткізіліп, осы уақытқа дейін естіміз.

Көсемәлі СӨТТІБАЙҰЛЫ,
«Жамбыл облысының мемлекеттік архиві» КММ директоры.

Естімегенім ештен емес, қазақ журналистикасында да, әдебиетінде де айнақты қолтаңбасы қалған, сонмен бірге есімдікті ең беделді басқым – республикалық «Социалистік Қазақстан» газетінің он жыл бас редакторы болған, одан кейін еліміздің архив саласына басшылық жасап, оған да елеулі еңбек сіңірген Сапекеннің өзіндік тұрғы жатқан Тараз қаласына «шарбақтары тиіп тұрған» мына Шайқорық ауылында дүниеге келгенін сол кезде біреу білсе, біреу білмей-ау деп қорсам.

Ол кезде талантты жазушының да, саудатты журналистің де көп кезі. Бірақ солардың көз келгенінің маңайына Қазақ КСР-дегі №1-ші газет – «Социалистік Қазақстан» бас редактор болу бақыты жетпеді бермеген. Ал ондай бақытқа қол жеткізген азын бірі Сапар Байжанов болатын.

Сапекеннің өмір жолына қарап отырсақ, мына тұрған Жамбыл ауданындағы Шайқорық ауылында сонау 1930 жылы қараша айында дүниеге келіпті. Қазақ мемлекеттік журналистика факультетін 1952 жылы бітірген. Сол кездегі «Лениншіл жас» газетіне студент кезінен атсалысып, 1958 жылға дейін әдеби қызметкер, жұмысшы жастар бөлімінің меңгерушісі, редактордың орынбасары

Қолдан қосылған, айрықша мұқият жазылған, Семей уәлі басқармасының және тіптіу кезінде куәгер ретінде қатысу үшін өзім шақырған Шығыс бөлмесінің мөртелі соғылған пәкемге салынған бұл қолжазбалар мен хаттарды құпия жазғаны осы жөніндегі комиссия қаулыларына қосып Сіздің Хұзырңызға жолдан отырмын.

Пәкемге салынған хат-хабарлардың ішінде Қоқиетпаудың келген, Ибраһим Құнанбаевке беймәлім адамның Семей уәлінің қырғандарын да Ақмола облысындағы осындайлардың қырғандар үшін мұсылман Мұхамбет дінінің айрықша жымын құру жөнінде үкімет алдында жасаған ұсынысын қолдап, мәселесі көптеуші өмінен бір хаты бар.

Құнанбаевтің берген түсініктемесіне қарағанда, ол беймәлім адамнан келген бұл зақанды хатты маусым 2 ай бұрын Арақат почта бөлімшесінен алған да, сонан соң екі күн бұрын, яғни 23 апрельде Құнанбаев ол хатты өзінің үйі Турағұлдан берген, ал ол оны Шығыс бөлмесіне нығызды орауға берген.

Менің нақ осы жерде тұрған болмыс Рысқай Құдайберген:

Турағұлдан хат алдың ба, егер аласың, ол қазір қайда және оны маған берер бер десең сұрағым. – Құдайберген, сіз, сәсқалақпай, менің сұрауымды түсінбегенсің, мұғайымсі қалды да, тіптімі арқалы: – Немесе? Қандай хат? Ол несе керек? – деген сияқты сұрақтар қойды.

Мұндай түсінбегенсің, мұғайымсің тымдым да, бұл мәселе өзім тіптің, оның кінә жүйрен ішкі бешетінің қалтасынан қажетсіз хатты тауып алдым.

Бұл хаттың Құдайбергеннен табылу себебін мен былайша түсінемін:

Құнанбаевтің ұлы Турағұл басқа жерде ішугуына мен тымым салған өз әкесі қамтылақ түскенде Қоқиетпаудан хат алғаны мойындауға мәжбүр болды деп ойламын, менің басқа бір нәрсемен айналысып жатқандағы сәтсіздігім пайдаланып, хатты тымым қою үшін жасырын түрде болмыс берді, мүнда ол мені қамтып алдымы, оның үстіне бұл куәгер ретінде шақырылып отырғанда

қартайған, есе араластайды, тымым та жайлы өмір сүреді, тіптімі өзіне қатысты жоқ істерге өте сақмықпен қарайды, яғни өз болмысында да, сондай-ақ көріні болмыстарда да ешқандай партияларды басқаруға бармайды, ал партиялардың басшылары оған кенес сұрайды.

Саяси жағынан алғанда, мен оны ақылды адам деп, фанатик емес деп санаймын, мұсылман билеушісіне елулерінің қарақаттеріне араластайтын, сенуе болатын адам деп санаймын.

Өзімен әкімсілескен кезде Құнанбаев өз пайымдарында мемлекеттік мүдделерді толық түсініптің және Россияның Азиядағы иеленуіндегі әсерлерде мәдениетті қызмет атқаруына дұрыс қолқарасын көрсетті, фанатик мұсылмандардың үкіметке қарсы әрекеттерін ашу-ақпамен айыптады. Жазғы алғанда Құнанбаевтің өз саяси тұрғыда ешқандай қауіп түбүрмейді.

Әрине, шығарған мақалада Сапекеннің ұшы Абайға қатысты мысалға келтірген арқаш деректерінің бір-ексүні ғана алып отырмыз. Бірақ осы деректердің өзінен сол замандағы қазақ даласының халқы мен байлығын ішпені алған озыр елдің саяси бағыт-бағдарын, қықарастары мен ұстанымдарын анық аңғартуға болады.

Бұл туралы Сапар ағамыз:

«Республикамыздың Орталық Мемлекеттік архивінде сақталған осынау документтердің мәнісін түсіну үшін Қоқиетпаудың ар тарапқа хат жазып, позицияны дүріктіріп жүрген Қосымғұлов кім? Қоқиетпау, Ақмола, Омбы, Петербург, Семей арасында дүбір тұрғанын, Шығыс бөлмесінің қазығы Ибраһим Құнанбаевтың атын мұқиятты, оны тыңшылық жақмен тергеусе дұшар етіп, ауылында, үй-ішінде патша ұлының тіптіу жүргүздіне, Абай мен оның балықарының, болыс Гілімбайдың жасап алғаны себебінің бәтәні жұмбақ хат неғұн хат? Ол хат бар ма, бар болса, айтары не? Бұл дүріктістің ақыры немен тынған?

Архив қоймасында сақтауым бұл документтерден сол кезеңде байламысты, Абайға қатысты неңей тұжырымдар

Наурызбай Таласов, ол менің жамбылдағы мұғалімі Шаймерген және басқа болмыс, б патшалық Россияның озыр саясатына қар қалды қауқымы орнасымы азатымы, осмақратымы қазақ өлкесін қамтыты ұйым құрып, оны мұфти деліпін ұранға қарай көздеген. Ол қамқыл-дү парменділігін, иқпал үшін олар Ибраһим Құн жалпақ қазақ жұрты бөделді адамдарға да келеті деп оқырмандары Әрине, бұл мақалада ақын Абай Құнанбайұлы архивінде сақталған құж жамылған еңбегінен аз ғана мысалға ретіле ұсындық.

Оның бұдан басқа «Жаз зерттері», «Сыр мен сымбат «Сұңқар көңіл самғайды» «Үш қиян – үш дүңгіл бес дәлгер» атты кітап оқырмандарынан жақсы бі

«Замандастар туралы» Шашкиннің прозасын хай және архив», «Қазаға ба «Арқар – айғақ», «Өткі – өркенге ұлағат» деп ата зерттері тұрғысындағы жаң еңбектер саяхатына қосылды.

Ал жазушы-суреттер шығарған «Алақобде еі тәуекел», «Қарқара айбар романдары мен повестері қосылған сүбелі үлес деп

Сапекеннің қазымыс да, аға, ұстаз тұрқын тала да көп болған. Оларды Мемлекеттік ғылымдары профессор Шермахан Еле

Ол: «Сапекен өте еі шығармашылықтың ала

заметный след в области журналистики, литературы, который в то время был редактором газеты «Социалистический Казахстан» и занимал должность руководителя Главного архивного управления Республики Казахстан.

Сапар Байжанов родился в ноябре 1930 года в селе Шайқорык

